

Prof. dr Ivana SIMOVIĆ-HIBER,
Fakultet bezbednosti
Univerziteta u Beogradu

Originalni naučni rad
UDK: 316.613.4:316.624 ; 343.988
Primljeno: 18. novembra 2011. god.

STRAH OD ZLOČINA **(FEAR of CRIME)**

Autor pokušava da fokusira neke osnovne dileme: da strah od zločina (ni)je isto što i rizik od zločina, da strah od zločina (ni)je isto što i zabrinutost zbog zločina i da se strah od zločina (ne) može izjednačiti sa stanjem ranjivosti. Teze su proveravane shodno dostupnom empirijskom materijalu i teorijskim uopštavanjima. Prikazane su hipoteze: da je strah od zločina socijalni problem, da statistički pokazatelji povećanja obima zločina izazivaju osećaj nesigurnosti ili strah od zločina, da li je „bes” kao reakcija na zločin nova vrsta straha od zločina ili zanemarena, a najnormalnija reakcija na zločin?, da mediji bitno utiču na formiranje straha od zločina, da strah od zločina vodi jačanju osećanja građana (javnog mnjenja) da treba pooštriti represivne mere prema zločincima (punitivne tendencije). Osnovna pitanja su očekivano ostala bez odgovora, naime da li je strah posledica ranjivosti ili je ranjivost posledica straha, i da li strah od zločina kao specifičan osećaj nesigurnosti jača iracionalne stavove i postupke. Može se primetiti da teorijski tekstovi generalno radije istražuju uzroke straha na individualnom, čak psihološkom nivou, nego što predlažu kako strah od zločina i ranjivost treba redukovati kao činilac koji remeti normalno ljudsko ponašanje i funkcionisanje društva.

Ključne reči: moralna panika, strah od zločina, ranjivost, kriminološki i viktimološki pristup pojmovima, empirijski i teori-

jski pristup pojmovima, medijska proizvodnja straha od zločina i ranjivosti, socijalni ili psihološki problem, statistički pokazatelji i strah od zločina.

1. Uvod

U kriminološkoj i viktimološkoj literaturi su prisutni pojmovi kojima se pokušava na određenom nivou apstrakcije racionalizovati uticaj kriminala na društvo, ali koji istovremeno pokušavaju da služe da se zanemari komplementarni uticaj „percepcije ugrožene bezbednosti” na shvatanja o kriminalitetu. U tom kontekstu su posebno zanimljivi pojmovi – strah od zločina, i ranjivost. U ovom tekstu je učinjen pokušaj da se ukrštanjem nekih znanja – polaznih teorijskih hipoteza i empirijskih zaključaka ukaže na problem neadekvatnog stepena spoznaje o realnom dometu procene ugroženosti i bezbednosti u razmerama manipulisanja pojmovima za koje se pretpostavlja da imaju stabilno značenje. Koncept ljudske bezbednosti, mada se to retko otvoreno priznaje, uključuje kao važan element „slobodu od straha”, od nasilja i bezakonja¹. Strah od zločina je istovremeno i podrazumevani instrument krivičnopravne represije. Odnos straha od zločina i oslobađanja od tog straha se mora shvatiti i tumačiti u zajedničkom okviru, prihvatajući rizik nužnih grešaka u tumačenju; one nastaju iz bar dva razloga: krivično pravo, uključiv i međunarodno, je sistem formalnih pojmova i standarda čije vrednovanje se ne može sprovesti po želji; pojam straha je teško operacionalizovati, ali je zato moguće instrumentalizovati ga za mnoge potrebe države koje prevazilaze kriminalno-političke.

U analizu bi svakako trebalo uvesti i renovirano poimanje sistema ljudskih prava, koji u novije vreme insistirajući na važnosti, ako ne primarnosti „druge” i „treće” generacije² (ekonomska, socijalna, kulturna i kolektivna) ukazuje da je „sloboda od nedostataka” (siromaštvo i marginalizacija pre svega) cilj boljeg društva, i realni objašnjavajući faktor mnogih kriminalno-političkih zabluda i zloupotreba države u zamenu priznavanja postojećih problema izmišljenim ili bar „pogrešnim”. U tom okviru je nezaobilazan i pojam „moralna panika” koji označava disproporciju reakcije na određenu devijaciju u odnosu na realnu opasnost, pomerajući pažnju u pogrešnom pravcu i preuveličavanje značaja izabranih ciljeva da bi se relativizovali pravi. Da li je šezdesetih godina dvadesetog veka postojao moralni konsenzus a sada u post moralnom vremenu koje neki nazivaju amoralnim ne? Da li šezdesete znače paniku usled moralnog konflikta i pokušaja sprečavanja nadirućeg pluralizma (pokret 68 ili hipi pokret, minimalizovanje njegovog značaja vezivanjem za

1 Banda, M., *Novi okvir ljudskih prava posle 11.9.: alternativa ljudske bezbednosti*, Ljudska bezbednost, III/I, Beograd, 2005, str. 123.

2 Simović-Hiber, I., In: *Kulturna prava*, ed. Dimitrijević, V., Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999. str. 2-118.

devijaciju – droge i sledstveno njegova osuda je paradigma mehanizma funkcionisanja stvaranja moralne panike), a danas toga nema u korist „divljeg” izbora zgodnih meta političkog delovanja u tzv. opštem interesu? Svi navedeni pojmovi su nastali šezdesetih godina dvadesetog veka. Perspektiva od gotovo pola veka nažalost nije omogućila adekvatne odgovore na postavljene dileme. Oni su samo postali još složeniji u renesansi pojačavanja represije u funkciji zaštite bezbednosti države. Obnovljeni interes za pojmove moralne panike i straha od zločina³ ukazuje na konačno prepoznavanje krize hegemonije „društvenog” autoriteta koji ih regeneriše.

U ovom tekstu je učinjen pokušaj da se prikažu dva problema: strah od zločina i ranjivost, i njihov uticaj na promenu shvatanja o realnoj opasnosti savremenih oblika kriminaliteta.

2. Strah od zločina

Kultura straha je relativno nov sociološki, ali uže i kriminološki pojam koji se u literaturi često koristi kao paradigma savremenog pogleda na svet. Smatra se da je savremeno društvo (bar „zapadne civilizacije”, što nije nepoznata kvalifikacija u literaturi) pod dominacijom kulture straha koja insistira na promociji ideje da je „kraj sveta blizu”.

„U kulturi koja je na mnogo načina označena društvenom deorganizacijom, strah je nešto što nam je zajedničko, ugao shvatanja postojanja koji nas okuplja”⁴.

Međutim, samo uvođenje pojma u diskurs koincidira sa prvim talasom moralne panike, i u tom smislu se kraj šezdesetih godina dvadesetog veka ne može smatrati „novijim” dobom, imajući u vidu drastične promene društvenih struktura u međuvremenu (primera radi drugi talas moralne panike se simbolički vezuje za preteranu reakciju pravosuđa iz sedamdesetih godina dvadesetog veka na fenomen *mugging*-a (pljačka) – maloletnici od 15 godina osuđeni na deset godina zatvora)⁵.

Stvaranje straha je takođe nov pojam. Može se prevesti i kao rezultat delovanja pojma moralna panika. Ako moralna panika označava nesrazmernost reakcije u poređenju sa osnovnim izvorom realnog straha, u kontekstu se uvek radi o disproporciji reakcije na određenu devijaciju (poznatu ili konstruisanu u novom značenju). U širem kontekstu moralna panika bi se mogla označiti kao osnovna karakteristika „stanja duha straha” dvadesetprvog veka. Već sam izraz stvaranje straha govori o pokušajima demistifikacije izvora ili proizvođača matrice straha. Stvaranje straha je važan politički resurs u savršenoj simbiozi sa masovnim medijima⁶.

3 Jefferson, T., Policing the crisis revisited: The state, masculinity, fear of crime and racism, SAGE, Crime, Media, Culture 2008;4; 113-121.

4 Svensen, L. Fr.H., Filozofija straha, Geopoetika, Beograd, 2008, str. 25.

5 Jefferson, T., op cit. str.114.

6 Svensen, L. Fr.H., op. cit. str. 21.

Uticaj masovnih medija na proizvodnju straha od zločina je moguće ilustrovati zapažanjem da je primarno „američki” sadržaj pojma bez ikakvih problema preuzet u engleskim novinama i prilagođen novom kontekstu. To sugerira da je moguće mobilisati medije da usmeravaju strahove na pojedinačne oblike kriminala, nezavisno od realnih podataka (savremeni su na primer strahovi od terorizma, nasilničkog ponašanja mladih, pedofilije ili obračuna vatrenim oružjem).

U viktimologiji se strah kao pojam koristi(o) i zloupotrebljava(o) u smislu da se njime pokušao kapsulirati set ideja o ljudskoj ranjivosti shodno iskustvima viktimizacije. Konceptualizacija pojmova ranjivosti i straha od zločina nije u literaturi dosledno sprovedena, pogotovo imajući u vidu prisutnu nameru da se ovi problemi razdvoje u istraživanju pitanja „ko može biti potencijalna žrtva”.

U kojoj meri, da li se osećate sigurnim kad noću sami šetate u prostoru „komšiluka”, blizu kuće⁷ – to je ključno pitanje iz anketa viktimizacije kojim bi trebalo izmeriti ili odrediti postojanje i stepen straha od zločina.

Šta nam može sugerisati ovako koncipirano pitanje? Treba naglasiti da se polazi od hipoteze neprihvatanja predrasuda tipa da su ljudi koji veruju medijima (pre svega televiziji) skloniji od drugih da svoje susedstvo posmatraju kao nesigurno, da veruju da kriminal raste, i da su izloženi opasnosti⁸.

Međutim, kao prethodnu činjenicu treba uključiti klasični teorijski pristup žrtvi. U objašnjenju straha od zločina *Goodey* ističe da se nikada ne sme izuzeti iz analize teorijski pristup ili stereotip o ulozi žrtve u sopstvenoj viktimizaciji. On je tako, podsećajući na dugogodišnji stav o „krivici” žrtve, koji je kasnije retuširan u teoriji o stilu života i rutinske aktivnosti kao izvorima viktimizacije, uočio da bi se navedeni primer pitanja mogao prevesti u banalizovanu ponudu zaključka da odlazak u kafanu predstavlja ponašanje koje može biti realan izvor viktimizacije⁹.

Kritike ovako postavljenom pitanju u empirijskim istraživanjima se mogu svesti na osnovne nedostatke, a pre svega na konstataciju da je i samo pitanje formulisano na jeziku straha.

Uključene su i mnoge hipoteze ili podrazumevanja tipa: pretpostavka da ljudi izlaze i to po mraku i sami, i kreću se u ograničenom prostoru se predstavlja kao vrsta rutinske aktivnosti. Stoga i odgovori mogu nužno odražavati samo jedno viđenje pitanja i objašnjavati neuporedive pobude: neko ne izlazi zato što se na primer boji mraka, neko ima loše mišljenje o komšiluku ili delu grada u kome živi ili pak strahuje od nečeg što nema direktne veze sa kriminalom i ličnom ugroženošću¹⁰.

7 How safe do you feel walking (being out) in your neighbourhood alone at night (after dark)?

8 Gerbner, G., *Violence and Terror in and by the Media*, u M. Raboy, B. Dagenais(ed.): *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Discription of Social Order*, London:Sage, 1992. Prema Svensen, L. Fr.H., op. cit., str. 25.

9 Goodey, J., *Victims and Victimology: Research, Policy and Practice*, Pearson, Longman, 2005, str. 71.

10 BCS izveštaj iz 2000. je na primer pokazao da se 60% žena starosti preko 61 godine, u centralnim delovima gradova oseća veoma nesigurno kad su van kuće same po mraku (u istom uzorku muškarci tako odgovaraju u 27% slučajeva).

Zavisno od strukture ponuđenih odgovora rezultati BCS izveštaja (Britanski izveštaj o stanju kriminaliteta, British Criminal Survey) iz 2000. godine pokazuju različite vrednosti: tako 11% ispitanika odgovara da se oseća veoma nesigurno, a 21% da su malo nesigurni. Isti pregled pokazuje, u drugoj koncepciji pitanja da 8% ispitanika nikad ili retko izlazi u datoj hipotetičkoj situaciji, ali i da je samo u malom broju uzrok tome strah od zločina, pri čemu od navedenog procenta 19% čine žene iz kategorije starijih od 61 godine¹¹.

Zaključak je bio da ne postoji korelacija između realnog rizika i nerealnog straha. Šta nam govori ovaj zaključak na opštijem nivou. Pre svega, bitno je imati u vidu da ova tema postaje aktuelna pre par dekada. U tom istorijskom smislu ona je predstavljena kao interes istraživača za otkrivanje tamne brojke kriminaliteta. U prvim teorijskim obradama strah od zločina se direktno vezuje za iskustvo viktimizacije, ali je ta hipoteza veoma brzo napuštena.

Iz današnje perspektive posmatrano, to je bilo brojanje ili prebrojavanje zločina prema pojedinačnim žrtvama, ili pomoćni metod u funkciji utvrđivanja realnije statističke slike kriminaliteta.

Strah od zločina je i danas jedna od prevalentnih viktimoloških tema. Mnogo je ljudi u društvu 21. veka zabrinuto zbog zločina, i plaši se da može da bude viktimizovano, i to postepeno prerasta iz fenomena prebrojavanja realnih viktimizacija u fenomen stereotipa ko može biti viktimizovan¹².

U svakom slučaju, ne može se poreći da je ova tema bitna za utvrđivanje pojma viktimizacije. To je nematerijalni trag ili posledica krivičnog dela koja nije obuhvaćena zakonskim određenjem posledice krivičnog dela, i ne vezuje se direktno za realno izvršena krivična dela i realnu viktimizaciju. Naime, neko ko oseća strah od zločina ne mora imati lično iskustvo žrtve. To, već na prvi pogled jasno ukazuje na fluidnost ovog pojma.

Ponuđeno uobličavanje definicije pojma se može ukratko prikazati na sledeći način: strah od zločina je po većini autora¹³ izraz koji se odomaćio u viktimološkoj (kriminološkoj) literaturi, i često se koristi kao zadata tema u empirijskim istraživanjima (nacionalnim i međunarodnim izveštajima o viktimizaciji) i teorijskim raspravama, a da nije stvorena opšta definicija. Glavna prepreka u tumačenju pojma straha u konstrukciji pojma strah od zločina je nepostojanje standarda o merenju straha, a posebno u nepostojanju kriterijuma poređenja sa ostalim vrstama i stepenu izraženosti drugih vrsta strahova.

11 Da bi se popravila, suzila slika odgovora, korišćena je pomoćna metoda isključivanja, neuzimanja u obzir odgovora koji navode razloge neizlaženja u pretpostavljenoj situaciji, a koji nisu strah od zločina.

12 Goodey, J., op. cit., str. 65.

13 Prema McConnell, E., Fear of Crime and Victimization, in: Controversis in Victimology, ed; Moriarty, L., Anderson publishing, 2003, str. 74-75.

Ovo je posebno važno naglasiti jer su mnoga istraživanja rađena, a da nije postignut konsensus o preciznom definisanju merenja straha od zločina. Najviši stepen konsensusa nudi objašnjenje da je strah od zločina: emocionalni odgovor na pretnju, saznanje ili svest o zločinu u ponuđenom minimalnom značenju da je zločin zastrašujuća pojava i kao zabrinutost zbog mogućnosti biti povređen, viktimizovan.

Stoga, strah od zločina u skali ostalih strahova pre može biti definisan kao strah od anticipirane (moguće, predvidljive) viktimizacije nego strah od zločina¹⁴.

Strah dakle ima kognitivni i afektivno-emocionalni aspekt, koji su jedan od drugog teško odvojivi. Ozbiljna mogućnost da će se postati žrtvom stvara objektivnu osnovu za kognitivni stav¹⁵. Odnos mogućnosti manipulative zamene vrsta strahova i realne mogućnosti postajanja žrtvom kriminala nije u literaturi dovoljno objašnjena.

Strah od zločina se tretira kao samostalni činilac u genezi viktimizacije. „Tu postoji začarani krug, jer s jedne strane postajanje žrtvom povećava strah, a znatno umanjuje poverenje u institucije sistema, pre svega policiju i sud. S druge strane, strah od zločina dovodi do obeshrabrenosti, opadanja samopouzdanja što povećava i podstiče mogućnost postajanja žrtvom”¹⁶.

Drugi problem u definisanju konstrukcije straha od zločina leži u konceptualizaciji pojma zločin. Naime, asocijacija na pojam zločin je prilično široka, pa odgovori na pitanja o strahu od zločina mogu sadržati u sebi značenja koja se ne mogu međusobno porediti. Stoga bi trebalo uvek tačno označiti tipove zločina da bi se ispitanikove asocijacije mogle standardizovati (ako je ispitaniku džepna krađa prva asocijacija na teško delo, tada je odgovor neupotrebljiv za poređenje sa drugim odgovorom koji sadrži asocijaciju da je serijsko ubistvo teško delo). U nameri dobijanja baš takvih, ličnih percepcija koristi se biografsko – interpretativni metod (*Rosenthal*, 1993), ali i metod usmenog intervjua slobodnih asocijacija (FANI) koji upravo insistira na neusmerenom opisivanju ličnog viđenja kriminala (teški i bagatelni) pokušavajući tako da dođe do podsvesnih generatora anksioznosti¹⁷.

Strah od zločina se ipak definiše, najčešće u američkoj literaturi, kao osećanje izazvano kriminalom, osećanje poremećenog poverenja u život u zajednici. Smatra se da ovaj specifičan osećaj jača iracionalne stavove i postupke kojima se promovise ideja o potrebi samozaštite pojedinca ili uže društvene grupe (porodica, susedstvo)¹⁸. Strah od zločina se definiše i kao projektovani strah za ličnu bezbednost i imovinu, ili kao percepcija rizika¹⁹. Da li se ove konstatacije mogu projektovati u drugom pravcu i ukazati na sliku rizika za opštiju bezbednost, ili bar stav o njoj.

14 McConnell, E., Fear of Crime and Victimization, in: *Controversis in Victimology*, ed; Moriarty, L., Anderson publishing, 2003, str. 75.

15 Ramljak, A., Simović, M., *Viktimologija*, Justitia, Banja Luka, 2006, str. 42.

16 Ramljak, A., Simović, M., *ibid*.

17 Jefferson, T., *op. cit.*, str. 119.

18 Šeparović, Z., *Viktimologija*, Zagreb, 1985, str. 132.

19 Maxfield, M.G., *Fear of crime in England and Wales*, Home Office Research Study no.78, London, 1984. str. 3.

Osnovni međuzaključak koji se nameće je da strah od zločina nije isključivo kriminološki ili viktimološki problem.

Da li je to onda emanentno socijalni problem? Da li je to pitanje sociologije, psihologije, viktimologije, kriminologije, biologije...? Da li je strah od zločina isto što i rizik od zločina? Da li je strah od zločina isto što i zabrinutost zbog zločina? Da li se strah od zločina može prevesti u strah od stranaca? Da li se strah od zločina može izjednačiti sa stanjem ranjivosti (vulnerability)?

Da li je strah od zločina socijalni problem?

Na sličan način kao i promovisanje samog pojma straha od zločina, i stav da je to socijalni problem se, kako je to već pomenuto vezuje za Ameriku šezdesetih godina dvadesetog veka. Predsednik Džonson je u obraćanju Kongresu 1967. godine upozorio zakonodavca da je zločin i strah od zločina postalo pitanje „javne bolesti” koja zahteva „zakonsku terapiju”. U to vreme je promovisan i prvi stereotip da je strah od zločina osećaj ruralne Amerike, plavog okovratnika belaca (radnika), onih koji žive u siromašnim predgrađima i crnaca koji žive u getu²⁰.

U svakom slučaju strah od zločina je u Americi davno proglašen opštim socijalnim problemom (onim koji prevazilazi lokalnu zajednicu u prigodnoj terminologiji) koji sadrži destruktivne posledice od kojih je najvažnija opšti osećaj ranjivosti. U evropskim razmerama to nije bio problem koji je prepoznat kao alarman-tan; koncipiran je kao deo seta pitanja ponuđenih u anketama viktimizacije i kao takav se tretirao kao materijal za neutralni odgovor na pitanje o ranjivosti nekih kategorija žrtava. Razlog tome nije dovoljno jasan.

U novije vreme se oformio stav koji sadrži konceptualno razlikovanje zabrinutosti zbog zločina i straha od viktimizacije²¹, i koji sugeriše da se strah od zločina može meriti ličnom percepcijom mogućnosti da se postane žrtva, dok se zabrinutost zbog zločina bazira na ličnom stavu o ozbiljnosti stope kriminaliteta u lokalnoj zajednici ili celom društvu.

Strah ili zabrinutost?

Razlikovanje straha, rizika i zabrinutosti je prisutno u literaturi, ali ne postoji opšteprihvaćena tehnička definicija. *Levy* i *Guttman*²² su pokušali da utvrde odnos i naprave razliku između osećaja straha i zabrinutosti u stresnim situacijama, i zaključili da zabrinutost ne mora koincidirati sa strahom, a da je strah dovoljan ali ne i nužni element zabrinutosti. Utvrđivanje ovog asimetričnog odnosa (da strah mora biti praćen zabrinutošću ali ne i obrnuto) je dovelo i do zaključka da je strah kognitivna (mentalna) reakcija, dok je zabrinutost emotivna reakcija. Mešanje ove dve kategorije osećanja je dozvolilo da se sve nazove strahom od zločina.

20 McConnell, E., op. cit., str. 72.

21 McConnell, E., op. cit., str. 75.

22 Prema McConnell, E., op. cit., str. 76.

U novijim tekstovima se insistira i na razlikovanju aktuelnog i anticipiranog straha. U literaturi se tako navodi da je strah kao psihološka kategorija vezan za nasilnički kriminal i ugrožavanje telesnog integriteta, dok je zabrinutost emocionalna reakcija na imovinski kriminal. U empirijskim istraživanjima statističkog tipa²³ došlo se do preliminarnog zaključka da žrtve ređe prijavljuju nasilnički kriminal i ugrožavanje telesnog integriteta, a češće imovinska krivična dela. Da li je prihvatljivo ukrstiti ove zaključke, i da li su za ovakve zaključke uopšte potrebna posebna istraživanja. Međutim, mora se prihvatiti činjenica da je u današnjem „naučnom” svetu gotovo nemoguće izreći čak ni notornu konstataciju ukoliko nije praćena brojevima.

Ne treba zaboraviti ni fenomen zaraznog karaktera straha od zločina koji je zapazio i najbolje opisao Skogan²⁴ navodeći uticaje ovog straha na povlačenje iz socijalnog života, slabljenje neformalne socijalne kontrole koja inhibira zločin, slabljenje kapaciteta susedske kontrole, smanjenje „poslovne” slobode (odbijanje posla zbog procene o nesigurnosti tog dela grada), unošenje devijantnog ili nasilničkog ponašanja u porodicu i druge dramatične promene u strukturi društva.

3. Ranjivost (Vulnerability)

Problem u pokušaju definisanja straha od zločina dodatno komplikuje i mešanje pojmova ranjivosti (vulnerability) i straha od zločina kao apstraktne anksioznosti.

Na činjenici ranjivosti nekih kategorija žrtvi (starije žene) stvoren je i pojam neravnopravne žrtve koji podrazumeva upozorenje da posledice krivičnog dela na te žrtve deluju poraznije nego na druge kategorije. U tom pravcu ide i razmišljanje da se u ovim slučajevima pojačan strah od rizika može izjednačiti sa realnim strahom ostalih (jačih), uzimajući u obzir ranjivost kao balansirajući faktor. Jednačina se naravno negira ako je opravdana hipoteza da je i realnost straha „jačih” problematična.

Šta bi trebalo proveriti? Možda osnovne teze: strah od zločina (ni)je isto što i rizik od zločina; strah od zločina (ni)je isto što i zabrinutost zbog zločina; strah od zločina se može izjednačiti sa stanjem ranjivosti (vulnerability).

Da bi se pokušalo odgovoriti makar na neko od pokrenutih pitanja nužno je proveriti par hipoteza.

4. Provera izabranih hipoteza

Hipoteza 1 - Statistički pokazatelji povećanja obima zločina izazivaju osećaj nesigurnosti ili strah od zločina

23 European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2006, www.europeansourcebook.org/esb3_full.pdf.

24 Skogan, W.G., The Fear of Crime and its Behavioural Implications, u E. Fattah ed., From Crime Policy to Victim Policy, London, 1986, str. 215.

Veza između ove dve pojave varira u vremenu i prostoru. Strah od zločina postoji mnogo duže pre nego što je postao predmetom izučavanja. Interes za njega se vezuje za savremeno stanje dinamike kriminaliteta, u kome je stopa kriminaliteta visoka, u poređenju sa ranijim razdobljima.

Funkcija pojma strah od zločina se naravno ne iscrpljuje u merenju variranja obima kriminaliteta, ali ipak znači da postoji korelacija – više zločina – izraženiji strah od zločina.

Prema najnovijim podacima Nacional Institute of Justice²⁵ (januar 2008) u Americi je u 2006. godini (prema National Crime Victimization Survey) registrovano 16 miliona kriminalnih viktimizacija u odnosu na osobe starije od 12 godina, u urbanim i suburbanim područjima. Od toga se 76% viktimizacija odnosi na imovinska krivična dela, a u 23% je bila primenjena sila. U oko 1% se radilo o džepnim krađama. Muškarci i žene su u srazmernom odnosu bili žrtve prestupnika koga su ranije poznavali²⁶. Kao najugroženija grupa izdvajaju se adolescenti.

Prema parametru ponovljene viktimizacije, osobe koje su prethodno viktimizovane imaju veći rizik nove viktimizacije (istraživači u Velikoj Britaniji su utvrdili da samo 4% žrtava pokriva 44% ukupnih viktimizacija)²⁷.

Šta nam govore ovako predstavljeni rezultati? Između ostalog oni ukazuju na hronične probleme statističkih zaključaka. Fenomen ponovljene viktimizacije (4% nosi 44% viktimizacija) daje nerealnu sliku stvarnih žrtava u odnosu na izbrojane viktimizacije, i nesumnjivo je zanimljiv podatak, na isti način kao i onaj koji govori o prevalentnosti imovinskog kriminaliteta, ili o adolescentima kao najčešćim žrtvama. Međutim, kako dovesti u vezu ili tumačiti strah od zločina kao pojam koji nije egzaktan, merljiv, bez unošenja korektivnog elementa – šta državna kriminalna politika očekuje od njega. Da li u literaturi prepoznata konfuzija – priznavanje isključivo konvencionalnog i bagatelnog kriminaliteta kao zvanične statističke slike, uz istovremeno stvaranje straha od nekonvencionalnih oblika teškog kriminala (organizovani kriminal i globalni terorizam) može voditi zaključku da je devijantnost u savremenom društvu definitivno konstruisana kategorija, a ne fiksirana suština. Da li su u toj konstrukciji važni elementi i novo tumačenje straha od zločina, kao i „moderno” tretiranje žrtve zločina i porast interesovanja za politiku ranjivosti („*politics of vulnerability*”) kao zamene za socijalnu pravdu.

Hipoteza 2 – Da li je „bes” kao reakcija na zločin nova vrsta straha od zločina ili zaboravljena, zanemarena, a najnormalnija reakcija na zločin?

25 Agencija američkog Ministarstva pravde za istraživanja, razvoj i evaulaciju u programu iz oblasti izučavanja kriminaliteta.

26 Prema istraživanjima iz 2003 – 54% nasilnog kriminala je prema muškarcima izvršilo nepoznato lice, dok je u odnosu na žene poznato lice zastupljeno u 64% .

27 Farrell, G., Pease, K., Once Bitten, Twice Bitten: Repeat Victimization and its Implications for Crime Prevention. Crime Prevention Unit Paper 46, London, 1993.

Kako je pomenuto, osećanje bespomoćnosti i ranjivosti se navodi kao najčešća reakcija na zločin, a čini se da je potpuno zaboravljena „normalna” reakcija na zločin i viktimizaciju, a to je bes, ljutnja. Jedno kvantitativno istraživanje (1996. u Škotskoj) na uzorku od 1629 punoletnih rezidenata, dopunjeno kvalitativnim ispitivanjem na poduzorku dalo je sledeće rezultate²⁸.

Ispitivane su reakcije respodenata na doživljenu ili imaginarnu viktimizaciju, a u drugom setu pitanja na aktuelnu viktimizaciju. U oba seta informacija, uključujući i proveru različitih demografskih grupa sa različitim stepenom iskustva viktimizacije došlo se do nalaza da su respodenti više ljuti nego uplašeni. Na nivou ponude prioritete liste emotivne reakcije na njihovo iskustvo viktimizacije, ispitanici su se konzistentno opredelili za opciju ljut – u odnosu na drugu ponudenu opciju emotivne reakcije – ostalo. Na osnovu ovoga bilo je moguće porediti značenje odgovora „ljut” u odnosu na „ostalo”, uključujući u analizu pokazatelje (varijable) tipa godina starosti, pola i vrste krivičnih dela, a posebno vremenski neposredne i kasnije odgovore u odnosu na viktimizaciju. Istraživanje je generalno pokazalo da bes dominira svim ostalim emotivnim reakcijama, nezavisno od pola, godina, tipa kriminaliteta, pa čak i vremena proteklog od viktimizacije. Naravno, ova generalna ocena trpi mnoge izuzetke. Tako na primer, žene u dobi od 35-59 godina inicijalno pretežno odgovaraju da je njihova reakcija na provalu „drugo” a ne bes; žene preko 60 godina su najviše ljute na vandalizam.

Ovaj projekat je značajan i po tome što je validnost odgovora pokušao da regrupira odgovor iz „ljut” u odnosu na „ostalo” u tri kategorije: besan, uplašen (sa podgrupama značenja zabrinut, uplašen, šokiran) i ostalo. Na taj način je proverena hipoteza o besu, pošto i u ovoj usloženoj koncepciji pitanja, on ostaje preovlađujući emotivni odgovor, dok strah, kao i ostale emotivne kategorije vremenom polako nestaju. Prema interpretacijama i komentarima ovog istraživanja može se zaključiti da relativizacija rezultata predstavlja jedinu konstantu; naime, kao i strah od zločina i bes kao reakcija može biti mera suviše različitih stvari, od deskriptivne asocijacije na upotrebljeni deskriptivni izkaz do „mentalitetskog” odgovora Škotlandana.

Hipoteza 3 – Mediji bitno utiču na formiranje straha od zločina

Već statistička činjenica da čak 95% građana saznaje o zločinu preko medija u odnosu na njih 16% koji saznanja o zločinu dobiju u školi ili iz knjiga²⁹ dovoljno govori o uticaju medija na znanje ali i formiranje javnog mnjenja.

28 Ditton et al. 1999; prikazano prema Goodey, J., op. cit., str. 80-81.

29 Surette, R., Media, crime and criminal justice: Images and realities, California, Brooks/Cole Publishing Company, 1992, str. 82.

Postoji mnogo studija o tome kako mediji predstavljaju zločin i kakav je njihov uticaj na formiranje straha od zločina. Utvrđeno je da mediji disproportionalno prikazuju drastične posledice zločina. Najčešće se prikazuju ekstremni i brutalni zločini³⁰.

Takođe je indikativno primetiti da je veliki interes za zločine novijeg datuma. Dovoljno je reći da su novine u doba pre prvog svetskog rata zločinu i nasilju posvećivale 6% prostora, da bi taj procenat dostigao 37% u periodu 1991-1993.

U jednoj studiji rađenoj u Kanadi 1988. godine na uzorku od 800 novinskih članaka konstatovano je da se preko polovine tekstova odnosi na nasilna krivična dela, a u toj polovini polovina se odnosi na ubistva. Ovo je upozoravajuća činjenica ako se ima u vidu da je u velikoj disproportiji sa realnim stanjem, koje ukazuje da u Kanadi ukupan statistički podatak nasilnih zločina iznosi 11% ukupnog kriminaliteta, od čega ubistva čine manje od 1%³¹.

Primeri iz drugih zemalja ukazuju na ovu pojavu kao trend. Tako, naprimer, u Škotskoj, iako se samo 6,5% vesti odnosi na zločin, 46% ga opisuje kao nasilnički ili seksualno motivisan kriminal, mada je samo 2,4% realno okarakterisan kao takav. Slične rezultate je dalo i jedno istraživanje u Engleskoj (1995) koje je utvrdilo, da iako interpersonalni kriminal konstituiše samo 5,4% ukupnog kriminaliteta, on zauzima prostor od 72,7% u izveštajima medija.

Očigledno je da su mediji u svetskim razmerama opsednuti temom kriminala, posebno nasilničkog i seksualnog tipa. Činjenica da su medijski izveštaji uglavnom senzacionalistički preusmerila je i istraživanja na ispitivanje njihovog uticaja na percepciju javnosti o zločinu. Rezultati su zanimljivi. Po nekima, ispitivani čitaoci senzacionalističkih novina pokazuju veći strah od zločina³². Po drugima³³ opisano pisanje medija o zločinu oslobađa ljude straha. Osećaj lične sigurnosti se povećava mehanizmom poređenja – naime, kad ljudi čitaju o zločinima koji se dešavaju u drugim gradovima ili u drugim delovima grada to ih oslobađa straha po principu „to se ne dešava na ovom mestu”.

Faktor medija je nesporan u formiranju ili bar modelovanju straha od zločina. Pravci artikulacije ovog uticaja mogu biti različiti. Jedan od najvažnijih je uticaj na javno mnjenje u stvaranju proporcije – strah i pojačavanje volje o strožijem kažnjavanju zločinaca.

30 MacLatchie, J.M., (ed.) *Insights into violence in contemporary Canadian society*, Ottawa: The John Howard Society of Canada, 1987, str. 340.

31 www.johnhoward.ab.ca/PUB/C49.htm 7.9.2008 11:33.

32 Williams, P., Dickinson, J., *Fear of crime Read all about it?: The relationship between newspaper crime reporting and fear of crime*. *British Journal of Criminology*, 33(1), 1993, str. 33-56.

33 Liska, A.E., Baccaglioni, W., *Feeling safe by comparison: Crime in the newspapers*. *Social Problems*, 37(3), 1990, str. 372.

Hipoteza 4 – Strah od zločina vodi jačanju osećanja građana (javnog mnjenja) da treba pooštriti represivne mere prema učiniocima krivičnih dela ili zločincima (punitivne tendencije).

U literaturi se često navodi da je ideja straha od zločina često zloupotrebjavana od strane pokreta „pravo i red” (*law and order*) koji je nastao kao reakcija na liberalnu ideju rehabilitacije učinioca, odnosno kao sumnja u delotvornost savremenog pravosudnog i penitencijarnog sistema.

U istorijskom smislu, nakon raspada totalitarnih (fašističkih) režima iz sredine dvadesetog veka nastupa ideja liberalizacije pravosudnog sistema u sprovođenju filozofije neautoritarne i humane orijentacije prema tretmanu učinioca krivičnog dela, koja podrazumeva ideju rehabilitacije osuđenog kao osnovni cilj kažnjavanja. Nedovoljan uspeh ovih ideja vodi renesansi ideje o strožijoj ili „zasluženoj kazni”.

Pojam strah od zločina je, kako je pomenuto, nastao u SAD šezdesetih godina dvadesetog veka, i putem prvih anketa viktimizacije je tada uveden u vidokrug interesovanja kriminologije. Međutim, pojam se odmah osamostalio i predstavio sebe kao poseban sociološki pojam, dodajući svom sadržaju pored straha realnih žrtava i opšti strah od rizika koji utiče na život svih onih koji sebe doživljavaju u opasnosti.

Već sedamdesetih godina dvadesetog veka mnogi eminentni naučnici izričito priznaju pad poverenja u postupak prema kriminalcima. Poznate negativne ocene o kazneno-popravnim ustanovama kao školama kriminala, povećanju broja povratnika, ili uopštenije rečeno o kolapsu ideje o resocijalizaciji prestupnika, imaju povratnu reakciju u zahtevu za strožijim kažnjavanjem. „Pred neuspehom represivnih metoda jedan deo javnosti, podstican „određenom” štampom zahteva još strožije kažnjavanje”³⁴.

Tu je i osnov ideje o ratu protiv zločina (nastala osamdesetih godina dvadesetog veka, sada prepoznatljiva kao „borba” protiv terorizma, organizovanog kriminala) i u korišćenju drakonskih kazni. Očekivanja javnosti (koja je medijski manipulisana) o smanjenju stope kriminaliteta je najkraći prevod ove poruke.

Represija i rat protiv zločina koji rezultira još jačom represijom predstavlja omiljeni model savremenog kriminalnopolitičkog stava.

Najsuroviji, sa pozicije krivičnih, materijalnih i procesnih „osvojenih“, i pozitivno procenjenih postulata je američki model ciljanih ubistava u prostoru terorizma. Kako kaže *Tomucsat*³⁵ „Prema postojećim izveštajima (2002. godine, prim. aut.) američke obaveštajne službe sačinile su listu od oko 500 imena, s tim da svako na njoj postaje meta vanpravnog pogubljenja ako snage bezbednosti zaključe da je njegovo zarobljavanje „praktično neizvodljivo“. Ovim osobama uskraćuje se bilo kakvo pravično suđenje. One ne mogu da pozivaju svedoke u svoju odbranu. Pretpostavka nevinosti, koja je središnji element svakog sistema zasnovanog na vla-

34 Prevost, 1968. cit. prema Šeparović, Z., op. cit., str. 133.

35T omušat, K., Ljudska prava između idealizma i realizma, (Prevod Dimitrijević, V., Jerosimić, A., Milanović, M.), Beogradski centar za ljudska prava, 2006, str. 117-118.

davini prava, sasvim se odbacuje. Ovakva se politika teško može pomiriti s međunarodnim obavezama koje su preuzele SAD.“

Oslanjanjem na paradigmu 11. septembar izvršene su mnoge koncepcijske izmene u poimanju dihotomijskih distinkcija, pogotovo onih učinilac/žrtva i opravdanost/neopravdanost straha.

Pitanje svodimo na utvrđivanje opravdanosti ili neopravdanosti straha od zločina. Autori koji strah smatraju opravdanim odbijaju konstataciju da je strah iracionalan, objašnjavajući da ispitanicima nisu predstavljeni pravi pokazatelji ugroženosti. Oni opravdani strah tretiraju kao nezavisnu varijablu smatrajući da ima negativne efekte na potencijalnu žrtvu.

Sa druge strane zagovornici neopravdanosti straha od zločina smatraju da strah ne odražava stvarnu mogućnost da neko postane žrtva. Teorija neopravdanosti strah tretira kao zavisnu varijablu, i analizira ga u tom kontekstu.

Nezavisno od ovog opredeljenja može se primetiti da teorijski tekstovi generalno radije istražuju uzroke straha na pojedinačnom, individualnom nivou, nego što opisuju i predlažu kako strah od zločina treba smanjiti kao činilac koji remeti normalno ljudsko ponašanje i funkcionisanje društva.

5. Zaključak

Teško je nešto zaključiti o postavljenim pitanjima i dilemama, ali se nameću neki utisci.

Pre svega, u specifikovanim istraživanjima se koristi nešto složenija aparatura, u smislu kvalitativnih pitanja, kojima se pokušavaju nijansirati odgovori. Međutim, metodološki nedostatak leži u činjenici da su pitanja tako koncipirana da mogu dati odgovore prvenstveno o psihološkoj reakciji na zločin, percepciji rizika, promeni ponašanja i stavovima o nužnoj meri represije. Pri tome se i istraživano polje kriminaliteta i reakcija na njega nužno sužava na konvencionalni kriminalitet, jer je tako skicirana mreža asocijacija ispitivanih žrtava. Zaključuje se da strah od zločina kao specifičan osećaj nesigurnosti jača iracionalne stavove i postupke kojima se promoviše ideja o potrebi samozaštite pojedinca, ali i uže i šire društvene grupe (porodica, susedstvo, država). Ako tome dodamo činjenicu da javnost voli jednostavna i radikalna rešenja, koja nažalost obavezno pervertitaju u povrede prava i humanosti pošto nose u sebi otpor i ideju obračuna sa drugačijim, i da mediji iskrivljuju ponudu pravih informacija može se konstatovati da sve to ne pomaže u formiranju čistije slike o pojmu straha od zločina.

Međutim, u novije vreme se primećuje da žrtva u smislu žrtve klasičnog kriminala prestaje da bude dovoljno atraktivna u konkurenciji sa žrtvom globalizacije ili prostije rečeno žrtvom paradigme „gubitka posla”. Da li to dokazuje da će se pitanje žrtve konačno morati preneti na odnos moći i nedostatka moći. Staro

pitanje koje nikad nije rešeno, automatski otvara novo: kako ponovo vladajuće strukture, establišment, može objasniti da su „gubitnici” krivi, i da su projektovani, budući kriminalci.

Novi paradoksi viktimologije se tako otvaraju bez prethodnog odgovora. Mešanje pojmova ili uglova posmatranja ostavlja tako osnovno pitanje bez odgovora – da li je strah posledica ranjivosti ili je ranjivost posledica straha.

Sigurno je da pitanje budućnosti glasi: ko treba da se oseća ranjivim, da se plaši i čega?

Paradigma jedanaestog septembra je značajan faktor za moguća buduća objašnjenja. Već sama činjenica da ne treba posebno objašnjavati šta znači 11. septembar ukazuje na novo merenje vremena u promeni društvenih odnosa i odnosa društvenih struktura. Široka preventivna intervencija na primer, potpuno menja smisao klasične prevencije zločina, pretvarajući „kulturu reagovanja” u „kulturu sprečavanja” koja ne odbacuje intervencionizam, ali odbacuje dileme o realnoj ili projektovanoj opasnosti od globalnog terorizma podižući nivo opšteg straha od zločina na nivo koji bi omogućio masivno kršenje pojedinačnih i kolektivnih ljudskih prava. Kako odgovoriti na implicitno postavljeno pitanje: šta znači „malo” kršenje ljudskih prava u odnosu na opštu bezbednost?

6. Literatura

- Banda, M., *Novi okvir ljudskih prava posle 11.9.: alternativa ljudske bezbednosti, Ljudska bezbednost, III/I, Beograd, 2005.*
- Gerbner, G., *Violence and Terror in and by the Media*, u M. Raboy, B. Dagenais(ed.): *Media, Crisis and Democracy: Mass Communication and the Disruption of Social Order*, London:Sage, 1992.
- Goodey, J., *Victims and Victimology:Research, Policy and Practice*, Pearson, Longman, 2005.
- Farell, G., Pease, K., *Once Bitten, Twice Bitten:Repeat Victimization and its Implications for Crime Prevention. Crime Prevention Unit Paper 46*, London, 1993.
- Jefferson, T., *Policing the crisis revisited: The state, masculinity, fear of crime and racism*, SAGE, Crime, Media, Culture 2008; 4.
- Liska, A.E., Baccaglioni, W., *Feeling safe by comparison:Crime in the newspapers. Social Problems*, 37(3), 1990.
- MacLatchie, J. M., (ed.) *Insights into violence in conterporary Canadian society*, Ottawa:The John Howard Society of Canada, 1987.
- Maxfield, M. G., *Fear of crime in England and Wales, Home Office Research Study no.78*, London,1984.
- Mayhew, P., Elliot, D., Dowods, L., *The 1988 British Crime Survey. London, 1989.*

- McConnell, E., Fear of Crime and Victimization, in: Controversis in Victimology, ed; Moriarty, L., Anderson publishing, 2003.
- Ramljak, A., Simović, M., Viktimologija, Justitia, Banja Luka, 2006.
- Simović-Hiber, I., In:Kulturna prava, ed. Dimitrijević, V., Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999.
- Simović-Hiber, I., Okviri viktimologije, Beograd, 2009.
- Skogan, W.G., TheFear of Crime and its Behavioural Implications, u E. Fattah ed., From Crime Policy to Victim Policy, London, 1986.
- Surette, R., Media, crime and criminal justice: Images and realities, California, Brooks/Cole Publishing Company, 1992.
- Svensen, L. Fr.H., Filozofija straha, Geopoetika, Beograd, 2008.
- Tomušat, K., Ljudska prava između idealizma i realizma, (Prevod Dimitrijević, V., Jerosimić, A., Milanović, M.), Beogradski centar za ljudska prava, 2006.
- Šeparović, Z., Viktimologija, Zagreb, 1985.
- Williams, P., Dickinson, J., Fear of crime Read all about it?:The relationship between newspaper crime reporting and fear of crime. British Journal of Criminology, 33(1), 1993.

*

*

*

Ivana Simovic - Hiber, Ph D

University of Belgrade, Faculty of Security Sciences

FEAR OF CRIME

The author attempts to focus on some fundamental dilemmas: the fact that fear of crime is (not) the same as the risk of crime, that fear of crime is (not) the same as concern over crime and that fear of crime can (not) be considered as the state of vulnerability. These theses have been verified in accordance with available empirical material and theoretical generalizations. The following hypotheses are exposed: that the fear of crime represents a social problem; that statistics showing the increase in crime rate cause the feeling of insecurity or fear of crime; whether "anger", as a reaction to crime, is a new type of fear of crime or a neglected but yet the most common reaction to crime; that the media have a significant influence on the development of fear of crime; that fear of crime leads to the strengthening of citizens' feeling (public opinion) that repressive measures against criminals (punitive tendencies) should be intensified. As it might be expected, these essential questions

have remained unanswered. Namely, whether fear represents the consequence of vulnerability or vulnerability comes as the consequence of fear and whether fear of crime as a specific feeling of insecurity enhances irrational attitudes and acts. It can be noticed that theoretical papers generally prefer to explore the causes of fear on individual (even psychological) level rather than to suggest how fear of crime and vulnerability are supposed to be reduced as factors that disturb both - normal human behavior as well as functioning of society.

Key words: *moral panic, fear of crime, vulnerability, criminological and victimological approach to terms, empirical and theoretical approach to terms, media production of fear of crime and vulnerability, social and psychological problem, statistics and fear of crime.*